

فلسفہ حج

تاریخ ترقیتی آن در اسلام

مؤلف

زہرا سہرابی

زمستان ۱۳۹۲

www.ketab.ir

سرشناسه	: سهرايي، زهرا، ۱۳۴۶ —
عنوان - نام پديدآور	: فلسفه حج و آثار تربيتي آن در اسلام / مؤلف: زهرا سهرايي
مشخصات نشر	: سبزوار: بيهق: ۱۳۹۲
تصانص ظاهري	: ۱۷۸ ص.
شابک	: ۶ - ۵۵ - ۲۶۸۱ - ۹۶۴ - ۹۷۸
ويفات قلمب و بيل	: فيا
موضوع	: حج
موضوع	: حج - فلسفه
ردهبندي كننرم	: ۱۳۹۲ ۸ ف ۹ س ۱۸۸ / ۸ / BP
ردهبندي ديويي	: ۲۹۷/۲۵
شماره كتابشناسي ملي	: ۲۳۴۴۷۰۱

فلسفه حج و آثار تربيتي آن در اسلام

مؤلف: زهرا سهرايي

ناشر: بيهق

نوبت: اول - زمستان ۱۳۹۲

شمارگان: ۵۰۰ نسخه - وزيري - ۱۷۸ ص

صفحهآرایی: حروفچيني سبحان - ۳ - ۸۱۰۳ ۵۷۱ ۹۱۵

شابک: ۶ - ۵۵ - ۲۶۸۱ - ۹۶۴ - ۹۷۸

قيمت: ۷۰۰۰۰ ريال

چاپ: ارم سبزوار - ۲۲۳۸۹۸۰ - ۵۷۱

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

چکیده

۱۱ مقدمه

فصل اول - کلیات حج

- ۱-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی حج ۱۸
- ۱-۲- بنای کعبه ۲۰
- ۱-۳- تاریخ بنای کعبه ۲۱
- ۱-۴- فضیلت کعبه ۲۳
- ۱-۵- نام‌های کعبه ۲۷

فصل دوم - پیشینه حج

- ۲-۱- بخش اول - حج قبل از اسلام ۲۹
- ۲-۱-۱- حج فرشتگان ۳۰
- ۲-۱-۲- حج آدم ۳۱
- ۲-۱-۳- حج انبیای الهی ۳۱
- ۲-۱-۴- حج حضرت ابراهیم ۳۳

- ۲- ۱- ۵- حج دوران جاهلیت ۳۵
- ۲- ۲- بخش دوم - حج اسلام ۳۸
- ۲- ۲- ۱- سیمای حج اسلامی ۳۸
- ۲- ۲- ۲- اقسام حج در اسلام ۳۹
- ۲- ۲- ۳- سیمای حج در قرآن ۴۲
- ۲- ۲- ۴- حج در سنت و روایات ۵۰

فصل سوم - علت تشریع حج و فلسفه آن

- ۳- ۱- بخش اول - علت تشریع حج ۵۴
- ۳- ۱- ۱- علت تشریع حج از دیدگاه قرآن ۵۵
- ۳- ۱- ۲- علت وجوب حج از نظر روایات ۶۰
- ۳- ۱- ۳- علت تشریع حج از دیدگاه حضرت علی (ع) ۶۶
- ۳- ۲- بخش دوم: فلسفه حج ۶۹
- ۳- ۲- ۱- فلسفه عبادات ۶۹
- ۳- ۲- ۲- فلسفه حج ۷۱
- ۳- ۲- ۳- فلسفه حج از دیدگاه امام خمینی (ره) ۷۷
- ۳- ۲- ۴- فهرست اسرار حج ۷۹
- ۳- ۳- بخش سوم - اعمال و مناسک حج و فلسفه آن ۸۰
- ۳- ۳- ۱- احرام و فلسفه انجام آن ۸۲
- ۳- ۳- ۲- طواف ۸۷
- ۳- ۳- ۳- پیشینه طواف ۸۸
- ۳- ۳- ۲- فلسفه طواف ۸۹
- ۳- ۳- ۳- حجرالاسود نقطه شروع طواف ۹۰

۹۳	۳-۳-۳ نماز طواف
۹۴	۳-۳-۴ سعی صفا و مروه
۹۸	۳-۳-۵ وقوف در عرفات
۱۰۲	۳-۳-۶ وقوف در مشعرالحرام
۱۰۴	۳-۳-۷ منی
۱۰۶	۳-۳-۸ رمی جمره
۱۰۸	۳-۳-۹ رایت
۱۱۲	۳-۳-۱۰ رایت
۱۱۳	۳-۳-۱۱ سابقه قربانی
	۳-۳-۱۰-۲ امام خمینی (ره) در باره قربانی و عید
۱۱۵	قربان
۱۱۶	۳-۳-۱۱ تقصیر
۱۱۸	۳-۳-۱۲ طواف نساء و نماز طواف نساء

فصل چهارم - آثار و منافع حج

۱۲۱	۴- آثار و منافع حج
۱۲۶	۴-۱- آثار عبادی حج
۱۲۹	۴-۲- آثار تربیتی حج
۱۳۰	۴-۲-۱ حج و درس تواضع
۱۳۰	۴-۲-۲ حج و پارسایی
۱۳۱	۴-۲-۳ حج و آرامش روحی
۱۳۱	۴-۲-۴ حج و نظم و انضباط

- ۴-۳- آثار اخلاقی حج ۱۳۳
- ۴-۳-۱- حج و یاد قیامت ۱۳۴
- ۴-۴- آثار فرهنگی حج ۱۳۶
- ۴-۵- آثار اقتصادی حج ۱۳۸
- ۴-۶- آثار سیاسی و اجتماعی حج ۱۴۰
- ۴-۶-۱- آثار سیاسی حج در کلام امام خمینی (ره) ۱۴۴
- ۴-۶-۲- آثار حج از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی ۱۴۵

فصل پنجم - ولایت و حج

- ۵-۱- حج و امام و ولایت ۱۴۸
- ۵-۲- مدینه نقطه اتصال فروع اسلام ۱۵۳
- نتیجه‌گیری ۱۵۷
- فهرست آیات ۱۶۶
- فهرست احادیث ۱۶۹
- فهرست منابع و مآخذ ۱۷۱

مقدمه

سُبْحَانَكَ يَا مَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ يَا مَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ يَا مَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ...^۱

حمد و سپاس خدای عزوجل را که به این بنده حقیر توفیق داد تا در باره بزرگترین مرکز عبادت و مهبط و مسکن الهی و مهد قرآن، نکاتی را بنگارم. و خالصانه‌ترین درودها بر خدای پاک و عصمت و طهارت که منبع فیض الهی و بزرگترین و برترین معلم انسان‌ها در تمام اوقات می‌باشند.

و سلام بر حج و سالکان طریق آن و بر انهایی که در غدیر ولایتش غسل محبت نموده و از سبوی عشق او، شهد ایمان نوشیدند. و سلام بر ابراهیم که معمار این بناست خمخانه‌ای که بهجت عرفانش روح و ریحان بر گلشن می‌شاند و روح خدا را در کالبد زمانه می‌دمد.

و سلام و درود بر همه شهیدان و بویژه شهدای مظلوم جمعه کربلا و حرم امن الهی در راهپیمایی برائت، که لباس سپید احرامشان، با خون سرخشان رنگین شده با شهادت خویش اثبات کردند که حج فقط انجام اعمال ظاهری نیست بلکه فلسفه حج بسی بالاتر از اعمال صوری و ظاهری آن می‌باشد.

سخن گفتن از حج و مخصوصاً فلسفه و اسرار حج کاری بس بزرگ و دشوار

می‌باشد. اینجانب هنگامی که قلم به دست گرفتم و اراده نمودم نگارش این کتاب را آغاز نمایم، با خود فکر کردم که نگارش و نگرش، در باره این موضوع کاری ساده و راحت می‌باشد، اما در هنگام جمع‌آوری مطالب آن، به این مطلب پی بردم که بحر مواج معارف حج بسی وسیع و بیکران، و غواصی چون من در این بحر، چقدر ناتوان و سرگردان می‌باشد.

همانطوری که زراره به امام ششم (ع) عرض کرد: «خدای تعالی مرا فدای تو گرداند، حج سال است که از تو در باره حج سؤال می‌نمایم و پاسخ می‌فرمایی؟»
 آن امام بنی‌سوار فرمودند: «خانه‌ای که به دو هزار سال قبل از آدم حج می‌شده آیا می‌خواهی سائلان من چهل سال به پایان برسد؟»^۱

معانی برگزیده و ظرف ناید که بحر بیکران در ظرف ناید

حج نمایشی پرشکوهر از این‌هایی انسان مسلمان از همه چیز، غیر خدا و جلوه بی‌مانندی از عشق و ایثار، آگاهی و معرفت، در طول حیات فردی و اجتماعی است و تبلور تمام عیار حقایق و ارزشهای مکتب اسلام است.

حج برداشتن گام بلندی است بر فراز چندین هزار سال، و شنیدن تاریخ زمان حضرت آدم(ع) و ابراهیم است در امروز، دیدن آثار هزاره‌های ایمان و اعتقاد و عشق و ایثار است در میان این همه آثار رنگارنگ و متنوع و جدید و قدیم.

حج، یادآور تنها تاریخ اسلام و حتی تاریخ حضرت ابراهیم(ع) نیست، بلکه با تاریخ و سرگذشت همه انبیاء توحیدی و کل بشریت، گره خورده است و پیوندی ناگسستنی دارد.

در حج، فقط یک منطقه جغرافیایی زیارت نمی‌شود، بلکه یک سرزمین تاریخی پیش روی زائر است.

حج یافتن تاریخ در جغرافی است. حج تاریخ مجسم و عینیت یافته است و حج تجسم تاریخ توحید است.

با وجود همه تجلیل و سفارشی که در مورد حج و کعبه، در قرآن و سخنان پیشوایان معصوم علیهم السلام آمده است، جای تأمل است که آیا این فریضه می‌تواند تنها تکلیفی فردی و عبادتی ساده و مراسمی نمایشی باشد؟ آیا نتایج و فواید آن منحصر در اجر اخروی است و هیچ دستاوردی برای جامعه اسلامی ندارد؟ و هیچ گره از مشکلات مسلمانان را نمی‌گشاید؟ و در جهت اعتلای «کلمه الله» در جهان اسلامی عبادت و عزت به امت اسلام، هیچ نقشی ندارد؟

آیا هدف نهایی از گرد آمدن مسلمانان از «کُلِّ قَبْضَةٍ عَمِيقٍ» و برپایی مراسم در زمان واحد و یکجا، تنها انجام یک عبادت خشک و صوری و بدون محتوا بوده است؟ آیا کعبه‌ای که «قُلُوبُهَا لَافِتٌ» و عِلْم اسلام معرفی شده و قوام دین وابسته به آن است، و ابراهیم بنی‌انسان امور جدید بنای آن گردید و پیامبر اکرم (ص) آن را از مظاهر شرک و بت‌پرستی پاک ساخت، در بهیود وضع جوامع اسلامی و نجات مسلمانان ستم‌دیده از سلطه ستمگران هیچ تأثیری ندارد؟ خلاصه چه اسرار و رموزی در حج نهفته است و چه آثار و ثمرات از این فراوانی همگانی مورد نظر است که علی‌رغم نفی اکراه در دین^۱، به والی مسلمانین اختیار داده شده که در صورت لزوم می‌تواند جمعی را به انجام آن وادار نماید؟

پاسخ دادن به سؤالاتی از این قبیل به فلسفه و فلسفه هر یک از اعمال و مناسک آن و هم چنین آثار و برکاتی که از این سفر مقدس و رهبان نصیب حج‌گزار می‌شود بر می‌گردد.

گرچه مؤمنان هر سال با حضوری شورانگیز از سراسر عالم، در حرم الهی را لایک گفته و زنگار دل با زلال زمزم توحید می‌زدایند و اگرچه میراث ادب و فرهنگ ما، آکنده از آموزه‌های حیات‌بخش حج می‌باشد اما هنوز ابعاد بی‌شماری از این فریضه مهم، ناشناخته و مهجور مانده است و هنوز راهی دراز در پیش است تا فلسفه و ابعاد و آثار و برکات حج شناخته و شناسانده شود و مؤمن حج‌گزار با آگاهی و شعور دینی بر

۱- لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ، سوره بقره، آیه ۲۵۶.

آن مواقف کریمه و مشاعر عظیمه، که محل هبوط ملائکه الله و توقف انبیاء و اولیاء بود گام بگذارد.

از مطالعه و دقت در تاریخ می‌فهمیم که همواره این بُعد از حج (فلسفه آن و آثار مترتب بر آن) است که باعث وحشت و خشم دشمنان اسلام گردیده و لذا به طرق مختلف در صدد آن هستند تا این عبادت جامع و مؤثر را در جنبه‌های خاص و فقط بیاد و فردی محصور نموده و اذهان را متوجه اعمالی صوری و بی‌خاصیت سازند. تا اهداف و مصالح مسلمانان تأمین نگردیده و در وضع جوامع اسلامی تحولی بوجود نیاید، و جامع مسلمانان است که در قرون اخیر، این کنگره عظیم مانند کالبد بی‌روح و روان در میان شر و ممانعت معمول و برخی از حج‌گزاران آن را با انگیزه‌ها و اهداف بی‌ارزش و بی‌ثمری بر سر راه رفته. برخی دیگر نیز آن را مانند «اعتکاف» در چارچوب عبادت‌های فردی محدود ساخته‌اند. از سیرهای ارزنده و آثار اجتماعی و سیاسی، آن را تهی نموده‌اند.

و بطور خلاصه همه کسانی که از نفع‌شان از طریق انجام مناسک صحیح حج به خطر می‌افتد و سرنوشت خود را بحاله حج در ارتباط می‌بینند همواره سعی بر آن داشته‌اند که به گونه‌ای از آثار بنیادین حج و امان بمانند و قدرت و منافع خود را در برابر خطرات ناشی از حج آسیب‌ناپذیر سازند که میطانی‌ترین راه برای تأمین این هدف شوم، ابقای ظاهر حج و حفظ شکل و قالب ظاهری بی‌محتوا کردن و خنثی نمودن آن است که در نهایت، حج بی‌محتوا می‌تواند به صورت شکل و وسیله‌ای برای تأمین اهداف شوم آنها تغییر ماهیت دهد.

و در برخی موارد که تأثیر و آثار و برکات حج را در اجتماع مسلمانان مشاهده نموده‌اند قادر نبوده‌اند خشم و قهر درونی خود را مخفی نمایند بلکه به صورت ابراز نتایجی که به آن رسیده‌اند خطرات ناشی از شعائر اسلامی را بازگو نموده که برای مثال سخنان «گلادستون» سیاستمدار معروف انگلیسی، که در مجلس عوام آن روز انگلستان می‌گفت :

«مادامی که نام محمد در مآذنه‌ها به عظمت یاد شود و قرآن برنامه زندگی باشد و

مادامی که مسلمانان خانه کعبه را طواف می‌کنند و در آن اجتماع عظیم اسلامی شرکت می‌جویند مسیحیت در خطر است.^۱

و یا سخن یکی از سران ممالک مسیحی که در مجلسی می‌گفت :
«نفوذ در بین مسلمانان تا وقتی که سه چیز یعنی «قرآن، عاشورا و حج» در میان آنها برقرار باشد غیرممکن و یا بسیار مشکل می‌باشد.»^۲
سخن آن دانشمند دیگر را که می‌گوید:

«وای بر مسلمانان اگر معنی حج را ندانند و وای بر دنیا اگر مسلمانان معنی حج را بدانند.»^۳

و از آنجایی که تلاش برکشش در جهت روشن کردن تفکری صحیح و پی بردن به فلسفه عبادت بزرگ و سرسبز حج و بهره‌گیری از فرهنگ غنی و سازنده آن وظیفه‌ی محققان توانمند و تلاشگر مسلمان می‌باشد لذا اینجانب با علاقه وافر که به شناخت و تحقیق و پژوهش در زمینه‌ی حج و رموز حج داشتم، موضوع پژوهش خود را بررسی «فلسفه حج و آثار تربیتی آن» انتخاب نمودم و این کار را با استعانت از درگاه خدای متعال و مساعدت و همکاری استاد ارجمندم شروع نمودم.
این پژوهش از پنج فصل تشکیل شده:

فصل اول، کلیاتی راجع به حج می‌باشد که شامل تعریف لغوی و اصطلاحی حج، بنای کعبه و تاریخ آن و فضیلت کعبه می‌باشد.

فصل دوم، که در ارتباط با پیشینه حج می‌باشد شامل دو بخش می‌باشد: بخش اول به بررسی حج قبل از اسلام می‌پردازد و در بخش دوم حج اسلام را به دو بخش حج در اسلام و سیمای حج در قرآن و ذکر تعدادی از آیاتی که صریحا به بررسی سیمای حج مربوط می‌شود و همچنین حج در سنت و روایات را بررسی نموده‌ام.

۱ - غفاری، ابراهیم، راهنمای حرمین شریفین، ص ۵۴.

۲ - خداکرمی، ابوعلی، ابعاد گوناگون حج، ص ۲۱۴.

۳ - حسینی کشکوئیه، سیدمحمد، نگرشی اجتماعی به کعبه و حج، ص ۲۴.

فصل سوم، در باره علت تشریع حج و فلسفه آن می‌باشد که شامل سه بخش می‌باشد: بخش اول، بررسی علت تشریع و وجوب حج از دیدگاه قرآن، روایات، نهج‌البلاغه می‌باشد. بخش دوم، بررسی فلسفه حج می‌باشد. بخش سوم، بررسی اعمال و مناسک حج و فلسفه انجام هر کدام از این اعمال می‌باشد.

فصل چهارم، در ارتباط با آثار و منافع حج می‌باشد که شامل پنج بخش می‌باشد. بخش اول، آثار عبادی حج. بخش دوم، آثار تربیتی حج. بخش سوم، آثار فرهنگی حج. بخش چهارم، آثار اقتصادی حج. بخش پنجم، آثار سیاسی و اجتماعی حج می‌باشد.

فصل پنجم، بررسی رابطه حج با ولایت و رهبری می‌باشد که شامل دو بخش: بخش اول، رابطه حج و امامت و رهبری و ارتباط تنگاتنگ میان این دو رکن از ارکان اسلام. بخش دوم، نقش هدایت، نقطه شروع گسترش فروغ اسلام.

در پایان نیز به گویی از این نوشته آورده شده. امید آن که توانسته باشم قدمی هر چند کوچک در رابطه با مناسک حج و مناسک حج و اسرار و رموز آن به عاشقان وادی عشق برداشتم باشد.

دل را به حق ببیوند از ما سوی جدا کن
با من بیا به کعبه دل خانه خدا کن

از بی این مناسک، اعمال حج ادا کن
دنیای بی‌وفا را بگذار و آخرت گیر

والسلام علیکم و رحمة الله و برکاته

زهرا سهرابی